

a k dobové jazykové normě, popřípadě i o jeho jazykovém novátorství a o dalších jiných okolnostech. Přitom je třeba stále přihlížet k širším literárněhistorickým souvislostem (k tvorbě autorových současníků a k dobovému literárnímu stylu). Cenná je analýza jazyková a stylistická; zvláště stylistické jevy, které mají výrazně individuální charakter, jsou pro atribuci důležitější než stylové prostředky mající vlastnosti typu. Jazykovou a stylistickou analýzou lze někdy dosáhnout alespoň atribuce negativní, tj. určení, že text, který je připisován určitému autorovi, od tohoto autora být nemůže.

Atribuování textového pramene nebo celého díla patřívá mezi nejsvícenější práce textologovy. Při rozmanitosti problémů, se kterými se při atribuci setkáváme, není ani možno naznačit normativní postup. Zkoumání tu postupuje podle zvláštností každého jednotlivého případu a využívá samozřejmě všech metod určování podle vnitřních znaků v potřebných kombinacích, protože mnohdy žádné hledisko samo o sobě nemůže mít rozhodující platnost. Výsledky nebo náznaky jednotlivých postupů mají souhlasit aspoň ve většině zkoumaných zřetelů, když už ne ve všech.

TYPY VYDÁNÍ A JEJICH USPOŘÁDÁNÍ

Podle jejich určení dělíme kritická vydání literárního díla na vydání vědecká a čtenářská.

Jako vědecké vydání označujeme vydání, které je vypracováno kritickou metodou a opatřeno podrobným literárněhistorickým i textologickým komentářem (kritickým aparátem), popřípadě též studií vykládající a hodnotící dané dílo. Toto vydání slouží při všestranném studiu autora a jeho díla a je východiskem pro vydání čtenář-

ská. Jde-li o sebrané spisy, obsahuje úplné autorovo dílo i s juveniliemi, varianty, zlomky, popřípadě i s náčrty, pracovními poznámkami, zápisníky, deníky, dopisy atp., s překlady a úpravami cizích prací.*

* Taková vědecká vydání sebraných spisů se u nás v současné době nepořizují (až na řídké výjimky, jako jsou Spisy J. Wolakra nebo K. H. Máchy). Přibližuje se jim pouze česká řada Knihovny klasiků, do níž jsou zařazováni autoři, jejichž dílo pro svůj základní význam v dějinách české literatury vyžaduje soustavného poznání a pečlivého průzkumu po stránce textové. Protože česká řada Knihovny klasiků je určena též širším vrstvám zájemců o úplné dílo vynikajících českých spisovatelů, nezařazují se většinou do vydání takové materiály z pozůstalosti, které nemají samostatný význam jako literární a umělecký projev. Tento materiál se registruje v textologickém komentáři a využívá se ho v literárněhistorickém komentáři (popřípadě se cituje); badatelé jsou odkázáni k přímému archívnímu studiu registrovaného materiálu. Ve zvláštních případech se zařazují i ty překladatelské práce autorovy, které sice nejsou výsledkem jeho uměleckého zájmu, ale které jsou jiným způsobem cenným pramenem k původnímu autorovu dílu; překlady B. Němcové jsou takovým pramenem pro poznání autorčina jazyka, a byly proto do jejich spisů v Knihovně klasiků zařazeny.

Čtenářská vydání vycházejí zásadně z vydání vědeckého; neexistuje-li, pak se má čtenářské vydání pořizovat touž kritickou metodou jako vydání vědecké, editor má tedy stejně shromáždit a poznat všechny textový i dokumentační materiál a po jeho prozkoumání a kritické analýze má stanovit stejně odpovědně výchozí text i vypracovat kanonické znění díla. Rozdíl proti vědeckému vydání je tedy jen v rozsahu vydávaného díla (neotiskují se zpravidla juvenilie, varianty, zlomky, náčrty, překlady a úpravy cizích prací; jde tedy prakticky vždy o vybrané spisy) a v tom, že nemá kritický aparát.

Editor shromáždil tedy při studiu všechny textově kritický materiál, avšak neotiskuje jej v celé šíři nebo jej neotiskuje vůbec. Alternativa vyplývá z vnějších podmínek edice, popřípadě z celkového rázu knihovny, v níž dílo vychází. Jsou-li pro to podmínky, editor podává ve vyda-

vatelských (edičních) poznámkách podrobnější zprávu o vzniku a osudech díla, o pramenech textu a o jejich hodnotě, o historii textu, o jazykové stránce díla a o provedených úpravách textu. Při prvním kritickém vydání díla nebo při novém kritickém vydání, podstatně revidujícím první pokus o takové vydání, má být podrobnější zpráva vždycky připojena, protože vždy tu jde o původní kritickou edici.*

---

* Příkladem komentovaného čtenářského vydání jsou svazky Národní knihovny, z vybraných spisů např. Klicperův Výbor z díla a Vybrané Spisy Terézy Novákové (v SNKLHU) nebo Olbrachtův svazek Kritické knihovny O umění a společnosti (Čs. spisovatel). V praxi se však vyskytují čtenářská vydání připravená kritickou metodou, k nimž editor nemůže připojit komentář v potřebném rozsahu. Pak je žádoucí, aby byla připojena rámcová textologická informace o vzniku díla, o jeho historii, o výchozím textu a o způsobu přípravy textu. Příkladem takových edic jsou A. M. Píšou pořádané svazky Díla Josefa Hory (Čs. spisovatel), Zeyerův Jan Maria Plojhar v edici Česká klasická próza nebo Mahenovy Balady v edici Skvosty (v SNKLHU).

Taková edice může být východiskem pro případné vědecké vydání jako edice přípravná, a pokud neexistuje vědecké vydání, má být vždy východiskem pro další čtenářská vydání, která přejímají text beze změny jak po stránce úplnosti a přesnosti, tak po stránce jazykové, neotiskují však vydavatelské (ediční) poznámky. Ve stručné poznámce se tu vždy uvádějí základní bibliografické údaje a informace o textu, který se přetiskuje. Text základního vydání převzaté čtenářské edice má být pro editora závazný.* Může být měněn a upravován jen na základě

---

* Příkladem čtenářského vydání jsou čtyřsvazkové Vybrané spisy B. Němcové, Nerudovy Čtyři knihy básní v edici Skvosty, Jiráskovi Psohlavci v edici Nesmrtelní nebo Dílo Jiřího Wolkra (SNKLHU).

nově nalezených materiálů a nově objevených faktů, na základě nového studia, dokonalejšího poznání a nového, lepšího hodnocení jednotlivých složek díla nebo díla jako celku.*

---

* Například v 10. vydání Staškova románu O ševci Matoušovi a jeho přátelích ve Vybraných spisech Antala Staška (sv. 9, SNKLHU, 1964) mohl editor proti svému kritickému vydání v Národní knihovně (1957) emendovat (= opravit) početná místa výchozího textu podle prvního, pracovního rukopisu díla, který mu předtím nebyl přístupný.

V čtenářském vydání a ovšem ani v reedicích kteréhokoliv vydání nelze přetiskovat text základního vydání mechanicky. Vždy je žádoucí kontrola textu; jejím cílem je vyloučení chyb a nedostatků, které vnikly do kritického nebo vůbec předcházejícího vydání i při největší pracovní důkladnosti a pečlivosti. Kontroluje se text základního vydání edice, u čtenářských vydání tedy text předcházejícího kritického vydání, popřípadě — objeví-li se důvodné pochybnosti — i ve srovnání s výchozím textem kritického vydání. Jestliže bylo základní vydání připraveno za platnosti starších pravopisných pravidel a prováděli se pro nové vydání nová pravopisná úprava, je třeba mít na zřeteli systém, podle něhož byla provedena základní úprava; kritické vydání se totiž mnohdy při všeobecném respektování platných pravopisných pravidel musí v úpravě pravopisné stránky vyrovnávat se zvláštnostmi podmíněnými dobovými příčinami (např. dobové psaní přejatých slov, které vzhledem k užitým tvarům nelze někdy upravit podle současné normy) nebo jinými specifickými kvalitami textu a nemůže všechny pravopisné jevy textu řešit paušálně.

Vydáme-li vybrané spisy autora, jehož dílo bylo již kriticky připraveno ve vědeckém vydání, vychází edice vybraných spisů z tohoto vydání. Jestliže vědecké vydání

neexistuje, avšak některá díla byla vydána kriticky v komentovaném čtenářském vydání (např. v Národní knihovně), stávají se tyto edice základem pro nové vydání. V obou případech se v edičních poznámkách odkazuje pouze na ediční poznámky základu, z něhož odvozené čtenářské vydání vychází, a uvádějí se jen informace o vzniku díla a o vydání, z něhož vyšla kritická edice. Jestliže je do vybraných spisů zařazeno dílo, které dosud kriticky vydáno nebylo, příprava jeho vydání se řídí týmiž pravidly, podle nichž se připravuje kritické komentované čtenářské vydání. Doplňuje-li se takto kritické vydání některého díla k dílům již dříve vydaným a do vybraných spisů přejímaným, je třeba dbát toho, aby byla ve všech ohledech zachována stejná ediční praxe, byla-li správná.

Zvláštním druhem čtenářských vydání jsou vydání určená mládeži do 15 let (ukončení základní školy). Jen v těchto vydáních může být kanonický text základního vydání odchylně upraven pro různé věkové stupně, a to především po stránce jazykové (z didaktických důvodů). Jiné možnosti úprav v těchto vydáních se týkají jen výběru (do něhož počítáme i zařazování úryvků a případné krácení textu), řízeného účelem vydání nebo pedagogickými zřeteli.

URČENÍ VÝCHOZÍHO TEXTU

Úkol vydat literární dílo nás vede k tomu, abychom si ujasnili, který text budeme vydávat a jakým způsobem. Rozhodování o tom, který text určíme za výchozí, jsme zproštěni tehdy, máme-li k dispozici pouze jediný textový pramen; takový případ je v novodobé literatuře méně častý, může však být spojen s jinou problematikou (např. s atribucí daného textu). Vyloučíme-li zatím ze svých

úvah tuto situaci, jsme obvykle po skončení všech heuristických prací postaveni před fakt, že dílo se prezentuje v menším nebo větším počtu textových pramenů různých druhů (rukopisů a tisků), které všechny podávají v podstatě text (nebo část textu) téhož literárního díla.

Definice textu je záležitost složitá a v textologii dosud diskutovaná. Vedle definicí jednoduchých — „text je jazykové vyjádření záměru jeho tvůrce“ (D. S. Lichačev) — jsou definice snažící se vystihnout specifické vlastnosti textu i ve vztahu k vývoji a proměnám díla a k okolnostem podmiňujícím nebo provázejícím jeho vznik; tak v definici K. Górského text je „konečný jazykový tvar daný dílu autorem v tvůrčím procesu a vyjadřující takovou realizaci tvůrčího záměru, kterou umožnily podmínky při vzniku díla a spisovatelské schopnosti téhož autora“. **K o n e č n ý** jazykový záznam autorova uměleckého záměru však nemusí být realizován až ve vydání vyšlém naposled za autorova života (čili v tzv. vydání poslední ruky), nýbrž už v některém vydání dřívějším. Než textolog dojde k poznání, v kterém textovém prameni autor tohoto záměru dosáhl, má před sebou časově náročnou a namáhavou práci, záležející v podrobném srovnávání a studiu všech textových pramenů, ve kterých se dílo úplně nebo částečně zachovalo (rukopisy všech stupňů) nebo ve kterých se tradovalo, popřípadě traduje (opisy a tisky).

V praxi se setkáváme s tím, že pojmenováním „text“ se rozumějí jednotlivé textové prameny, z nichž v každém — jde-li o pramen reprodukující celé dílo, nikoli jeho náčrtý nebo zlomky apod. — je obsaženo totéž dílo, často ovšem s většími nebo menšími odchylkami. Již termín **v ý c h o z í t e x t** ukazuje, že tato praxe je běžná: nemohli bychom pojmenovávat některý text výchozím, kdyby neexistovalo textů několik, několik realizací téhož díla, které se od sebe navzájem liší.

Abychom se vyhnuli pojmové interferenci, užíváme pro „text“ ve významu jednoho z textových pramenů také po-